

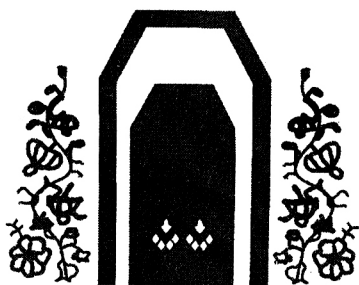
ПОЛТАВСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ:

ЗБІРНИК НАУКОВИХ СТАТЕЙ

Маловідомі сторінки історії,
музеєзнавство, охорона пам'яток

Випуск V

**ПОЛТАВСЬКИЙ
КРАЄЗНАВЧИЙ
МУЗЕЙ**

THE DEPARTMENT
OF CULTURE OF POLTAVA REGIONAL STATE
ADMINISTRATION
POLTAVA LOCAL LORE MUSEUM

**POLTAVA LOCAL LORE MUSEUM:
COLLECTION OF SCIENTIFIC
ARTICLES**

**Little-known pages of history,
museology, care of monuments**

Edition V

Poltava
“Poltavski literator”
2010

63,3(4Укр-4Пол)

П52

УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ
ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ
ПОЛТАВСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

**ПОЛТАВСЬКИЙ
КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ:
ЗБІРНИК
НАУКОВИХ СТАТЕЙ**

**Маловідомі сторінки історії,
музеєзнавство, охорона пам'яток**

Випуск V

Полтава
«Полтавський літератор»
2010

8711

УДК 069,8 (477.53)
ББК 79 (4Укр – 4Пол)
П 52

Редколегія:

Волошин Ю.В., доктор історичних наук, Полтавський національний педагогічний університет ім. В.Г. Короленка (м. Полтава);
Киридон А. М., доктор історичних наук, Київський міжнародний університет (м. Київ);
Мокляк В.О., заступник директора з наукової роботи Полтавського краєзнавчого музею (м. Полтава);
Пархоменко В.О., заступник голови – керівник апарату Полтавської облдержадміністрації (м. Полтава);
Супрун Т.Ю., учений секретар Полтавського краєзнавчого музею, заслужений працівник культури України (м. Полтава);
Титаренко В.П., доктор педагогічних наук, Полтавський національний педагогічний університет ім. В.Г. Короленка (м. Полтава);
Фасій Г.І., начальник управління культури Полтавської облдержадміністрації (м. Полтава);
Фесик К.Б., директор Полтавського краєзнавчого музею, заслужений працівник культури України (м. Полтава);
Швидько Г.К., доктор історичних наук, Національний гірничий університет (м. Дніпропетровськ);
Якименко М.А., доктор історичних наук, Полтавська державна аграрна академія (м. Полтава).

Рецензенти:

Кривошея В.В., доктор історичних наук, заступник директора Українського інституту національної пам'яті.
Титова О.М., кандидат історичних наук, директор Центру пам'яткознавства НАН України та УТОPIK, заслужений працівник культури України.

Друкується за рішенням Вченої Ради Полтавського краєзнавчого музею. Протокол № 8 від 20 жовтня 2010 р.

При передруку чи іншому використанні матеріалів збірника посилання на джерело обов'язкове.

Відповідальність за достовірність матеріалів, наведених фактів, правильність цитувань та посилань несуть автори статей.

Полтавський краєзнавчий музей. Збірник наукових статей.

Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток. Випуск V /

Редкол. Волошин Ю. В., Киридон А. М., Мокляк В.О. та інші. – Полтава: «Полтавський літератор», 2010. – 664 с., іл.

Пропонований увазі читача збірник наукових праць є підсумком наукової діяльності Полтавського краєзнавчого музею за 2008 – 2010 рр. та продовженням започаткованого 2003 р. щорічного видання музею, до якого включені не лише матеріали досліджень працівників музею, а й кращих наукових сил Полтавщини.

Розвідки, опубліковані у збірнику, стосуються різних проблем історії Полтавщини, у т.ч. природничих наук, археології, історії козацтва, нової та новітньої історії Полтавщини, історії церкви та релігієзнавства, життя і діяльності визначних полтавчан, питань музеєзнавства. Усі вони будуть цікавими для тих, хто не байдужий до історії рідного краю.

Для науковців, студентів, широкого кола любителів вітчизняної історії.

ББК 79 (4Укр – 4Пол)

© Полтавський краєзнавчий музей, 2010.

© Авторі статей. 2010.

© Обкладинка, макет – видавництво «Полтавський літератор». 2010.

© Фото В. Мокляка, С. Черпаценка, 2010.

Курган V в. до н.е. Перещепинського некрополя в Бельске

Публикується комплекс кургана с остатками, вероятно, парного погребения середины – второй половины V в. до н.э. на Перещепинском курганном некрополе I в западной округе Бельского городища скифского времени у с.Бельск Котелевского района Полтавской области, исследованного в ходе научно-спасательных работ 2002 г.

Summary

Irina Kulatova

The Barrow in Pereschepina Necropolis in Belsk dated to 5th century BC

The barrow complex with twin burial's remains dated to the middle – second part of 5th century BC in the western Pereschepina necropolis of Scythian time near Belsk village Kotelva district Poltava region, explored during scientific rescuing works in 2002, is published.

Анатолій Гейко, Сергій Сапегін

Нові дослідження на Гришківському городищі

Гришківське городище скифського часу стало відоме завдяки дослідженням М. Я. Рудинського. У 1924 р. він провів археологічні розвідки в Полтавському та Чутівському районах Полтавської області по берегах р. Коломак, лівої притоки р. Ворскла. В ході цих досліджень і було виявлено городище скифського часу. Дослідник встановив, що воно знаходиться на території Полтавщини «у скарбовій лісовій дачі (кол. власність Дурново) на межі з Харківщиною», в околицях с. Гришківке. Він подав досить детальний опис пам'ятки, здійснив шурфування на валу (1 x 12 м) та заклад шурф на самому май-

данчику городища (2 x 4 м). М. Я. Рудинський визначив, що розміри городища складають 175 м (по лінії північ-південь) на 125 м (по лінії схід-захід) [1]. Згідно з цими даними можна визначити площу пам'ятки, яка становить 2,19 га.

Пізніше городище досліджувалося Дніпровською лісостеповою експедицією Інституту історії матеріальної культури АН СРСР під керівництвом І. І. Ляпушкіна. У дослідженнях взяла участь завідувача відділом археології тодішнього Полтавського державного історико-краєзнавчого музею Г. О. Сидоренко. І. І. Ляпушкін у своїй монографії подав топографію розміщення пам'ятки, вказав її розміри (160 x 120 м) та площу (1,92 га). На жаль, у цій роботі не подано плану городища [2].

У Науковому архіві Полтавського краєзнавчого музею зберігається звіт про дослідження Гришківського городища, автором якого є Г. О. Сидоренко. З нього дізнаємося, що розвідкові роботи в басейні р. Коломак проводилися у вересні – жовтні 1945 р. В ході розвідок було оглянуто і Гришківське городище. У звіті зберігся опис пам'ятки: «Одним з городищ являється Грашківське, розташоване в лісі на захід від с. Грашків (Гришкове), Коломацького району Харківської області, за 1 км від нього. Городище це має круглу форму з ворітьми на схід. Обведено високим валом в 5 м та ровом який з часом засипався ґрунтом. На півночі городище схилом спадає до лісного болота яке являється природнім захистом для городища. Обвід городища по гребеню валу 430 м. Розрив на місці яке йде до болота 60 м. Площа городища вкрита лісом, як і сам вал. Це свідчить про те, що городище збудоване далеко раніше, ніж розрісся ліс. В траншеях, залишених після боїв під час Вітчизняної війни 1941-45 рр. виявлено поховання, викопано там експедицією рештки кісток тварин та людини, кераміку ліпної техніки, вінця якої прикрашені щипками та дірочками». У звіті зустрічаємо і схематичний план городища, який, на жаль, ніде не був опублікований [3]. І. І. Ляпушкін, і Г. О. Сидоренко відносили пам'ятку до городищ скіфського часу.

Згадували про Гришківське городище й інші дослідники у своїх працях. Наприклад, Г. Т. Ковпаненко у монографії «Племена скіфського часу на Ворсклі» подала площу городища уже як таку, що становить 4,8 га [4].

Можна зазначити, що у науковій літературі існує плутанина у назвах городища. Найчастіше його називають Грашківським. На нашу думку, городище слід називати Гришківським, згідно з назвою села Гришкове, що розташоване неподалік. Таку ж назву наводить і першовідкривач пам'ятки М.Я. Рудинський.

Спостерігається плутанина і у цифрах при позначення площі городища, у його топографії тощо. Довгий час городище не вивчалось. До сьогодні стан його збереження не був відомий.

У травні 2008 р. авторами було відвідано згадану пам'ятку. Встановлено, що городище знаходиться на території Чутівського району Полтавської області, за 1,0 км на північний захід від північної околиці с. Гришкове Коломацького району Харківської області та за 2 км на південь від південної околиці с. Іскрівка Чутівського району Полтавської області. Пам'ятка повністю розташована в лісі, з правого боку обводненої великої балки (права притока р. Коломак) та впадаючої в неї меншої. На дні цих балок розташований ставок.

Городище має овальну форму. З усіх боків воно оточене валом та ровом, які добре збереглися. Висота валу сягає 2 м. Лише у північно-східній частині на схилі балки він нижчий: очевидно, був змитий у рів. Крім того, ймовірно, саме тут схили балки були ескарповані. Теперішня глибина рову становить 1,2 – 2,5 м. Землю з рову викидали і на зовнішній його бік. У південній частині зберігся розрив укріпленої лінії. Ймовірно, це сліди в'їзду. Площа майданчика, що оточений укріпленою лінією – 1,2 га (149 x 82 м).

На городищі зустрічаються сліди ям, що запливли землею, та сліди від окопів часів Другої світової війни. Крім того, територія всього городища, валів, та перед в'їздом до нього повністю вкрита ямами, виритими сучасними грабіжниками. У викидах з таких ям зустрічаються дрібні уламки ліпленого посуду, в тому числі чорнолискованого. На жаль, на основі цих знахідок точно визначити час існування городища важко. Очевидно, воно побудоване у ранньоскіфський час.

Привертають до себе увагу два підвищення, які знаходяться у південній частині пам'ятки і входять до складу валу. Їх висота сягає 0,4 м, діаметр – близько 10 м. По їх цен-

тру розташовані залишки шурфів. Розмір першого становить приблизно 2х2 м, другого – 2х3 м. Без проведення археологічних розкопок зараз важко сказати, чи дані підвищення мають природне походження, чи це залишки двох веж або курганів, які увійшли до складу укріпленої лінії.

Слід зазначити, що поряд із городищем, уже на території Харківської області, знаходяться два селища скіфської доби, зафіксовані М. Я. Рудинським та співробітниками Державного Підприємства Охоронна Археологічна Служба України «Слобідська археологічна служба» [5]. Населення цих селищ у разі воєнної небезпеки ховалося за укріпленнями Гришківського городища.

Очевидно, Гришківське, як і розташоване неподалік Коломацьке городище, прикривало відгалуження від дороги, що за пізнього середньовіччя було прозване Муравським шляхом, яке йшло по водорозділу балок та річок у напрямку до Опішнянського городища. Останнє ж прикривало південні підходи до Більського городища.

Дослідження у 2008 р. дало змогу отримати додаткові відомості про топографію Гришківського городища, характер його укріпленої лінії, площу, стан збереження тощо. Подальші археологічні розкопки дозволять розширити джерелознавчу базу у вивченні пам'яток скіфської доби басейну р. Коломак.

Джерела та література

1. Рудинський М. Кантимирівські могили римської доби // Звідомлення Всеукраїнського археологічного комітету. – К.: видання Всеукраїнського археологічного комітету, 1930. – С. 132.

2. Ляпушкин И. И. Днепровское Лесостепное Левобережье в эпоху железа. – М.-Л.: Издательство АН СССР, 1961. – МИА. №104. – С. 133.

3. Сидоренко Г. Звіт відділу археології Полтавського Історико-краєзнавчого Держмузею про роботу археологічної експедиції, проведену під керівництвом ПМК АН СРСР в період від 13/IX – 45 р. до 30/IX -10 та 30/IX – 10\X – 45 р. в м. Полтава та басейні р. Коломак. Матеріали експедицій Полтавського краєзнавчого музею 1945 р. // НА ПКМ – Спр. 03-145/8. – 3 арк.

4. Ковпаненко Г. Т. Племена скіфського часу на Ворсклі. — К.: Наукова думка, 1967. — С. 73.

5. Інформація Ірини Шрамко та Костянтина Пеляшенка.

Резюме

**Анатолій Гейко,
Сергей Сапегин**

Новые исследования на Гришковском городище

Публикуются результаты исследований Гришковского городища. Уточнены размеры объекта, проведена его визуальная фиксация. Выяснено, что памятник находится на территории Чутовского района Полтавской области и требует паспортизации и охраны.

Summary

**Anatoly Geyko,
Sergey Sapegin**

New Researches at Gryshkowskoe site of ancient settlement

The results of researches at Gryshkowskoe site of ancient settlement are published. The size of the object was amplified; its visual fixation was made. It was found that the memorial is situated on the territory of Chutovo district Poltava region and needs certification and protection.

Ігор Головка

Поховання скіфського часу біля с. Крячківка: Ретроспектива

В повоєнний час про виявлені в середній течії р. Удаю пам'ятки раннього залізного віку, майже не згадувалося: за часту їх грабували та замовчували, а то і просто знищували. Винятком став тільки курган V ст. до н. е. поблизу с. Крячківки Пирятинського району Полтавської області над р. Переводом (ліва притока р. Удаю, басейн р. Сули),

ЗМІСТ

I. Природничі науки	7
Безуглий С. Булавоусые чешуекрылые (Lepidoptera, Rhopaloscega) Полтавской области. (Аннотированный список).	8
Коваль В., Зайцев А., Артемьев А. Некоторые результаты изучения микроструктуры эмали древних зубов.	34
Пазинич В. Висачківський пагорб – унікальна пам'ятка природи Полтавщини.	42
Пазинич В. Коротка історія Дніпра.	50
II. Археологічні дослідження	67
Супруненко О., Скорий С., Шерстюк В. Кургани поблизу с. Білани на Кременчуччині	68
Шерстюк В. Археологічні дослідження в околицях с. Приліпка у 2007 р.	120
Лугова Л., Мельникова І. Археологічні дослідження Г.О. Сидоренко 1945 – 1946 та 1949 рр. в басейні р. Ворскли за архівними матеріалами	130
Гавриш П. Розкопки кургану некрополя Скоробір в окрузі Більського городища	178
Кулатова І. Курган V ст. до н.е. з Перещепинського некрополя у Більську	188
Гейко А., Сапегін С. Нові дослідження на Гришківському городищі	199
Головко І. Поховання скіфського часу біля с. Крячківка: Ретроспектива	203
Куштан Д. Малобудковско-бондарихинская керамика с поселений эпохи поздней бронзы Черкасского Поднепровья.	208
Пуголовок Ю. Давньоруський комплекс з посаду літописної Лтави (за рятівними розкопками 2007 р.).	215
Касьян В. Енеолітичний крем'яний ніж з Пулинців. ...	224
Кушнір А. Наконечник списа доби Київської Русі з с. Соколівщина на Полтавщині	226

III. Історичні дослідження	229
Кузьменко Н. Тема Полтавської битви 1709 р. в радянській пропаганді періоду визволення м. Полтави від німецько-фашистських загарбників восени 1943 р.	230
Орлов В. «Полтавські єпархіальні відомості»: історія й сучасність, постаті та події.	239
Мучник А. В. П. Кочубей и «еврейский вопрос»	247
1. Історія козацтва на Полтавщині	260
Кулаковський П. Колонізаційна діяльність Конецпольських на Київському Задніпров'ї	260
Яремченко В. До історії села Жуки Полтавсь- кого району	302
Мельникова І. Знахідки із с. Безручки у Поворсклі	316
2. Питання нової та новітньої історії Полтавщини	322
Ревегук В. Останні гайдамаки Шевченківського краю (кінець 1920 – 1922 рр.) (за документами Державного архіву Полтавської області)	322
Прохватіло Р. Отамани Полтавщини	362
Калко С. Місто на початку третього тисячоліття (на матеріалах полтавської обласної та міської преси)	382
Персоналії	401
Галаян Г. Про маловідому, але визначну особистість української культури, – К. В. Мощенка	401
Безверхній О. Барон Олександр Олександрович Більдерлінг, генерал, митець, історик	423
Ключко В. Мала Батьківщина Олеса Гончара	431
Коваленко О. Дослідження Г.О. Сидоренко в царині старожитностей Полтави XVII-XVIII століть	440
IV. Етнографічні дослідження	455
Метка Л. Лікування золотника (на основі польових матеріалів, зібраних в Опішні та Попівці Зінківсь- кого р-ну Полтавської області)	456

Фролова О. Народні повір'я, обряди та художні особливості полтавських жіночих сорочок	473
Гейко А. Гра в крем'яхи на Шишаччині	485
Белько О. Глина як фактор впливу на формування професійних знань гончарів	491
V. Музезнавство. Колекції.....	501
Кондратенко Т., Кузьменко Н. Печатки у довоєнній колекції Полтавського краєзнавчого музею	502
Вільмовська О. Мамологічна колекція Полтавського краєзнавчого музею	514
Волосков В. Дві монети полтавської тематики з далеких островів	534
Кондратенко Н, Берзой В. Фонд М.В. Гоголя у Полтавському краєзнавчому музеї	538
Кучеренко Г. Персональна виставка заслуженого художника України Павла Івановича Волика. (Каталог)	553
Парасочка О. З досвіду реставрації музейних предметів	557
Старченко В. У спадок нащадкам	561
Фесик К, Супрун Т. Пушкін і Гоголь: дві гілки Безсмертя (з історії фондкових колекцій Полтавського краєзнавчого музею)	564
Шумейко Н. Гоголівська тема у творчості художника Євгена Путрі (з нових надходжень до колекції Полтавського краєзнавчого музею)	575
Офіційні матеріали	579
Публікації науковців 2008-2009 рр.	580
Звіт про роботу полтавського краєзнавчого музею за 2008 р.	599
Хроніка життя Полтавського краєзнавчого музею. 2008 р.	647
Список скорочень	659

Наукове видання

**ПОЛТАВСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ:
ЗБІРНИК НАУКОВИХ СТАТЕЙ**

Маловідомі сторінки історії,
музеєзнавство, охорона пам'яток

Випуск V

(Мова українська та російська)

Відповідальний за випуск К.Б. Фесик
Технічний редактор – А.А. Карпенко
Науковий редактор – В.О. Мокляк, Т.Ю. Супрун
Комп'ютерна верстка – М.І. Боровик
Коректор – О.Г. Штепа
Англійський текст Н.Г. Кондратенко

Підписано до друку 11.11.2010 р. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookC. Друк трафаретний.
Умовно-друк. арк. 38,36. Обліково-видав. арк 29,66.
Тираж 500. Зам. №128.

Видавництво «Полтавський літератор»
оф. 7, вул. Пушкіна, 115, м. Полтава, 36014,
тел./факс (0532) 56-29-83, тел. (0532) 56-29-58

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 1319 від 2.04.2003 р.

